

РОЛЬ НАРОДНИХ ХУДОЖНІХ РЕМЕСЕЛ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ ОСОБИСТОСТІ

самореалізації та соціалізації особистості, комунікації та ретрансляції. Останнє, на його думку, – це процес перенесення духовних цінностей та ідей суспільної свідомості в індивідуальну свідомість [11].

Своєрідне бачення впливу мистецтва на людину характерне для М.Кагана [10]. Він уважає, що мистецтво є невідмінним елементом усіх видів людської діяльності: пізнавальної, ціннісно-орієнтаційної і перетворювальної. Вступаючи у прямий контакт з кожним із цих видів діяльності, мистецтво утворює кілька рядів змішаних, або гібридних утилітарних форм.

Зокрема, в результаті перетворювальної художньої діяльності народжуються такі плоди щеплення предметної праці і мистецтва: декоративно-ужиткове мистецтво, архітектура, дизайн тощо. У створюваних речах і спорудах може різко переважати утилітарно-технічна сторона над художньо-естетичною (скажімо, в промисловій архітектурі або в дизайні промислового устаткування) чи навпаки, художня сторона (декоративний посуд, прикраси тощо), хоча може спостерігатися й відносна врівноваженість утилітарних і художніх якостей. Таким чином, М.Каган розглядає мистецтво як своєрідну пантеїстичну субстанцію, що пронизує всі види людської діяльності, звичайно, якщо вона здійснюється на творчому, а не примітивному рівні. Воно завжди зберігало свою єдність з людською свідомістю в усіх формах її активності, презентуючи пізнання світу, його оцінку, працю і спілкування як окремі прояви духовного життя особистості.

Однак значно більший не безпосередній, а опосередкований вплив має мистецтво на особистість, на чому особливо наглошують А.Блахут, М.Скурту, Ю.Петров та ін., вважаючи, що основна цінність мистецтва полягає у його впливі на мислення людини як інструмента пізнавальної діяльності, комунікативні якості як засіб духовного та ділового спілкування і на творчі здібності як основний засіб самореалізації особистості. На цій основі всебічно вдосконалюється й практична діяльність особистості – духовна і матеріальна.

Ось чому слід рішуче і послідовно ставити питання про необхідність широкого залучення мистецтва до справи навчання і виховання. Це сприятиме значному зростанню питомої ваги мистецтва не лише у сфері моралі, а й у різних формах творчості. Здатність мистецтва відтворювати людську діяльність цілісно назавжди забезпечує йому помітне місце в культурі, місце тим відповідніше, чим більше

суспільство відчуватиме потребу в цілісних особистостях.

Підтвердження такої думки можна знайти й у прогностичних висновках А.Канцедикаса, який услід за польським соціологом В.Павлючком повторює: “Найважливішим завданням нашого часу повинен бути новий синтез різноманітних аспектів життя індивіда і суспільства, нова єдність світу людини... Культура постіндустріальної епохи буде, з цієї точки зору, ідентичною народній культурі в її забезпеченні гірших рис сучасності: дегуманізації праці, розриву між цивілізацією і культурою, пасивною участю в культурному процесі тощо. Ідентичність цієї культури народній культурі буде виявлятися насамперед у тому, що це знову буде культура, де всі творіння людських рук і розуму будуть виражати людину в усій її повноті, в її всебічних зв'язках із суспільством і світом” [4, 65].

Як показано у багатьох дослідженнях, особливе значення для національно-культурного виховання підростаючих поколінь має відродження народних ремесел і промислів України. Археологи стверджують, що за часів Київської Русі налічувалось понад 100 ремісничих спеціальностей. Першість за обсягом виробництва втримували ковалі, гончарі, вишивальниці й складуви. У XV – XVII ст. таких спеціальностей було вже понад 270. Ремісники у цей час демонстрували виняткові творчі здібності, надаючи навіть простим побутовим речам довершених форм, художньої виразності й своєрідного колориту.

До розвитку художніх промислів в Україні особливо посилилась увага у XIX ст. Свідченням цього слід вважати появу різноманітних курсів, пересувних навчальних майстерень і спеціальних шкіл, що давало змогу готувати майстрів-виконавців з художніх ремесел. За ініціативою земських діячів, “створюються школи-училища для дітей кустарів”. До середини XIX століття народні ремесла досягли свого апогею, але з розвитком промислового виробництва почали занепадати.

Нині спостерігається відновлення і зростання деяких традиційних промислів, зокрема, ковальства, гончарства, теслярства, стельмаства, гутництва, ткацтва і вишивки. Це пояснюється двома причинами. Перша з них – зростання у суспільстві інтересу до всього національного в архітектурі і побуті, друга – вимушена натуралізація сільського господарства. Відомі непоодинокі приклади введення посильних для дітей видів ремесел до навчально-виховного процесу в школах у вигляді уроків трудового

РОЛЬ НАРОДНИХ ХУДОЖНІХ РЕМЕСЕЛ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ ОСОБИСТОСТІ

навчання чи гурткових занять. Це має неабияке культурне і, разом з тим, профорієнтаційне значення, бо в Україні (особливо в західних регіонах) функціонує чимало підприємств, що виготовляють художню продукцію.

Розглянемо сутність ряду органічно взаємопов'язаних понять: “народні ремесла”, “народні промисли”, “декоративно-ужиткове мистецтво” тощо. Як зазначає В.Мусієнко [8], літературні джерела не дають однозначного визначення зазначених понять. Так, В.Горленко і О.Боряк змішують поняття ремесла і промислу, вважаючи їх складовою частиною декоративно-ужиткового мистецтва. Є. Антонович декоративно-ужиткове мистецтво, поряд з монументально-декоративним, оформлювальним і театральним-декоративним, вважає складовою частиною декоративного мистецтва. К. Духанін отожднює декоративно-ужиткове мистецтво з кустарним і ремісничим виробництвом, а В.Рафаєнко – з народними художніми промислами.

Зіставивши точки зору різних авторів, під декоративно-ужитковим мистецтвом розуміємо індивідуальне або частково механізоване виробництво речей, що поєднують утилітарні та художньо-декоративні якості. Самостійними повністю декоративно-ужитковими мистецтвами визначено ремесло – виробництво ужиткових речей з відсутністю або мінімальною декоративністю, і декоративне мистецтво, продуктом якого є художні твори без ужиткової спрямованості. Встановлене на основі наведених визначень співвідношення у змісті декоративно-ужиткового мистецтва, ремесла і декоративного мистецтва наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Декоративно-ужиткове мистецтво	Ремесло	Декоративне мистецтво
Художня обробка металу	Ковальство	Живопис
Художня обробка деревини	Гончарство	Художній розпис
Художнє скло	Гутництво	Писанкарство
Художня кераміка	Теслярство	Витинанки
Художнє ткацтво	Столярство	Оформлювальні та декоративні роботи
Вишивка	Стельмаство	
	Бондарство	
	Обробка шкіри	
	Шевське ремесло	
	Плетіння	

Народні промисли визначено ними як колективне виробництво певного виду товарної продукції з обов'язковим розподілом праці

всередині гурту (стародавній тип колективної організації праці), цеху (середньовічний тип), мануфактури (організація періоду промислової революції) чи бригади (сучасна форма) з максимально можливим рівнем механізації формотворчих і обов'язковою присутністю ручних оздоблювальних робіт. Види існуючих народних промислів наведено у таблиці 2.

Таблиця 2

Народні промисли	
Виробничі	Художні
Металургійний	Металообробний
Каменотесний	Деревообробний
Цегельний	Кераміка
Скловарний	Плетіння
Лісохімічний	Обробка тканин і волокнистих матеріалів
Солеварний	
Миловарний	

Народні ремесла і промисли – це народна творча діяльність, у процесі розвитку якої на різних історичних етапах створювались пам'ятки культури. За визначенням Г.Булашова, пам'ятки культури – об'єкти, що відтворюють матеріально і духовно життя минулих поколінь, є реальним свідченням творчого багатства народів протягом їх історичного розвитку [3, 193].

Особливе місце в національній культурі посідає народне мистецтво. Ми розглядаємо предметне мистецтво України, зокрема, декоративно-ужиткове, до якого найчастіше відносять виготовлення й художнє оздоблення кустарним чи промисловим способом побутових речей, що мають не тільки практичне, а й естетичне значення. Поверхню цих речей оформлюють таким чином, що декорування не вступає у суперечність з утилітарною формою, а перебуває в тісному зв'язку з нею, утворюючи одне ціле (художньо оздоблений посуд, меблі, одяг, декоративні тканини, килими, вишивка, мереживо тощо).

Суттєві риси народного мистецтва – це конструктивність, декоративність і орнаментальність виробів. На думку багатьох дослідників, саме ці риси дають підставу розглядати витвори мистецтва як результат естетичної діяльності народу.

Що ж стосується поняття “художнє ремесло”, то його найчастіше визначають як культуру трудових професійних навичок і технічних прийомів художньої обробки матеріалів [6, 29]. Конкретний досвід у художньому ремеслі складається з поступового накопичення ефективних прийомів роботи, з яких в естетичному розумінні формується техніка

РОЛЬ НАРОДНИХ ХУДОЖНІХ РЕМЕСЕЛ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ ОСОБИСТОСТІ

художньої обробки матеріалів. Водночас, є свідчення, що на засадах художнього ремесла почала розвиватись естетична діяльність, оскільки останнє було першою формою естетичної діяльності в матеріальному виробництві.

У стародавні часи за рівнем розвитку народних ремесел оцінювався добробут держави і рівень культури окремого народу. Зародки художнього ремесла нашого народу губляться у глибині тисячоліть. На знайдених у Києві та на Чернігівщині кістках мамонта вчені поміпили вирізьблений геометричний орнамент – меандр, що пізніше набув поширення в мистецтві Стародавньої Греції. Це була творчість пращурів сучасних українців, які жили понад 75 тисяч років тому. Недарма, на думку О.Кривцуна, “...чотири покоління дослідників атакують трипільську проблему, бо там заховані початки індоєвропейських народів...” [5].

Народне художнє ремесло було основним шляхом розвитку декоративно-ужиткового мистецтва, коли від діда, батька, матері передавались секрети майстерності, під їх впливом формувалися професійні вміння та навички.

Декоративно-ужиткове мистецтво охоплює широке коло предметів з різних сфер людської діяльності. Для їх виготовлення використовують різноманітні матеріали. Обов'язковими вимогами декоративно-ужиткового мистецтва є доцільність форми предмета і відсутність суперечності між його декоративною й ужитковою функціями. Витвори цього виду мистецтва несуть у собі риси народних традицій, втілюваних у формі предмета, матеріалі й техніці його обробки, художніх сюжетах і орнаментальних мотивах декорування.

З точки зору технології виготовлення предмети декоративно-ужиткового мистецтва бувають двох видів. Вироби, виготовлені одним народним майстром або ремісником-кустарем ручним способом, розглядаються як предмети народного мистецтва. Вироби масового виготовлення у промислових умовах вважаються предметами художньої промисловості.

Застосування різних матеріалів і видів техніки обробки породжує велику різноманітність видів декоративно-ужиткового мистецтва. Огляд літератури показує, що види декоративно-ужиткового мистецтва розрізняються або за типом матеріалу, з якого виготовляють виріб (кераміка, скло, кістка), або за технікою обробки матеріалу (різьблення, картування, вишивання), або за назвою готового виробу (килимарство, мереживо, макраме). Виходячи з наведеного підходу, К.Духанін наводить таку класифікацію

видів декоративно-ужиткового мистецтва [8]: кераміка (майоліка, порцеляна, теракота, фаянс); скло (вази, деталі будівельні, мозаїка, художній посуд); художні вироби з металу (вироби освітлювальні, вироби ювелірні, деталі архітектурні, речі побутові, скульптура настільна тощо); художнє різьблення (деревини, каменю, кістки, пластмаси); меблі (побутові, громадського застосування); текстиль (вишивка, килими, мереживо, оксамит, тканини декоративні й набивні, шпалери); іграшки (різних видів).

Очевидно, що наведена класифікація носить еkleктичний характер, бо не має єдиної основи, тому багато відомих видів обробки, наприклад, інкрустація або розпис, не потрапили до жодної з наведених груп.

Грунтовніший підхід до класифікації видів декоративно-ужиткового мистецтва запропонований Є. Антоновичем. У його основі якого лежить поділ категорій народного мистецтва на види, роди, жанри і твори [1, 27 – 28]. До видів ним віднесено художню обробку деревини, каменю, кістки і рога; художню кераміку, скло, метал, обробку шкіри, плетіння, в'язання, художнє ткацтво, килимарство, вишивку, розпис, батик, фото-фільмдрук, писанкарство, карбування, висічку, художнє ковальство, випалювання, гравіювання, різьблення, скань, витинанки, мереживо, виготовлення виробів з бісеру й емалі. Поділ на роди пов'язаний з функціональним призначенням виробів: меблі, посуд, знаряддя праці, прикраси, побутові речі, іграшки тощо.

Категорією третього порядку у класифікації Є. Антоновича виступає типологічна група – стале поєднання однотипних предметів. Наприклад, у роді “посуд” можна виділити групу “миски”, до якої належать: великі миски “яндови”, середні й малі (в яких діаметр дна не перевищує половини верхнього діаметра вінця, береги похилі, але не високі), а також тарілки й тарілочки (плоскі миски).

Нарешті, сам предмет – декоративно-ужитковий виріб – утворює четверту сходинку морфологічної структури. Це реальна річ, що має певні фізико-механічні властивості, утилітарну і художню цінність. Вона поєднує у собі ознаки групи, роду і виду, наприклад: “миска велика глиняна поливана, оздоблена розписом”.

Здійснюючи дослідження, ми виходили з положення, що художні ремесла – це не тільки духовне надбання народу, але й важливий компонент національної культури. Художня праця, що була започаткована в домашніх ремеслах, також є складовою духовної спадщини народу, оскільки стала джерелом декоративно-ужиткового мистецтва і основою народної педагогіки.

